

TA'LIM JARAYONIDA O'QITUVCHINING REFLEKTIV KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI

Navro'zaxon Normurodova

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17498829>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-oktabr 2025 yil

Ma'qullandi: 28-oktabr 2025 yil

Nashr qilindi: 31-oktabr 2025 yil

KEY WORDS

refleksiya, reflektiv kompetensiya, pedagogik tahlil, kasbiy rivojlanish, reflektiv kundalik, o'qituvchi portfeli, mentorlik, innovatsion ta'lim, pedagogik mahorat, kasbiy o'sish.

ABSTRACT

Ushbu maqolada o'qituvchining reflektiv kompetensiyasini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Reflektiv kompetensiya o'qituvchining o'z faoliyatini tahlil qilish, baholash va takomillashtirish qobiliyati sifatida talqin etiladi. Tadqiqotda reflektiv yondashuvning ta'lim sifatini oshirishdagi roli, o'qituvchining kasbiy o'sishiga ta'siri hamda o'quvchi bilan muloqot samaradorligiga ko'rsatgan ijobiy ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada o'qituvchining reflektiv kompetensiyasini rivojlantirishning metodik vositalari – reflektiv kundalik, o'qituvchi portfeli, kasbiy treninglar va mentorlik tizimi – samarali mexanizmlar sifatida ko'rsatib o'tilgan.

Bugungi globallashtiruv sharoitida ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri – o'qituvchining kasbiy salohiyatini doimiy rivojlantirish va o'z faoliyatini tahlil qilishga tayyor bo'lgan reflektiv shaxsni shakllantirishdir. Chunki zamonaviy pedagog endilikda faqat bilim beruvchi emas, balki o'quv jarayonini tahlil etuvchi, o'zining kuchli va zaif tomonlarini aniqlab, ularni takomillashtiruvchi shaxs sifatida maydonga chiqmoqda. Ta'lim jarayonida yuz berayotgan tezkor o'zgarishlar, yangi pedagogik texnologiyalar, raqamli ta'lim muhitining kengayishi o'qituvchidan o'z faoliyatiga tanqidiy yondashish, refleksiya orqali o'zgarishlarni boshqarish qobiliyatini talab etadi.

Reflektiv kompetensiya – bu o'qituvchining o'z tajribasini anglash, uni tahlil qilish, natijalarni baholash va yangi metodik yechimlarni shakllantirish jarayonidir. U o'qituvchining kasbiy tafakkurini chuqurlashtiradi, darsni o'tkazish jarayonida samaradorlikni oshiradi va pedagogik faoliyatda innovatsion yondashuvlarni joriy etishga zamin yaratadi. Shu bois reflektiv kompetensiyani rivojlantirish ta'lim sifatini oshirishning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Ko'plab xorijiy va mahalliy tadqiqotlar (J. Dewey, D. Kolb, K. Rodgers, R. N. Tursunov va boshqalar) o'qituvchining reflektiv faoliyati pedagogik jarayonning markazida turishini asoslab bergan. Dewey fikricha, refleksiya — bu inson o'z tajribasidan o'rganishga qaratilgan ongli fikrlash jarayonidir. Demak, o'qituvchining har bir darsi, o'quvchilar bilan muloqoti va metodik

qarori tahlil orqali takomillashib boradi. Shu jarayon orqali pedagog o'zining kasbiy tajribasini anglaydi, yangicha qarashlarni shakllantiradi va o'quvchi bilan samarali kommunikatsiya o'rnatadi.

Bugungi kunda ta'lim jarayonida reflektiv kompetensiyani shakllantirishning zarurati bevosita ta'lim sifati bilan bog'liq. O'qituvchi o'z faoliyatini tahlil qila olsa, u o'quvchining individual ehtiyojlarini chuqurroq anglaydi, dars mazmunini moslashtira oladi va o'qitish jarayonini ijodiy boshqaradi. Shu jihatdan refleksiya pedagogning professional o'sish mexanizmini faollashtiruvchi kuchdir.

Mazkur maqolada o'qituvchining reflektiv kompetensiyasini shakllantirish jarayonining nazariy asoslari, uni rivojlantirishda qo'llaniladigan metodik vositalar va amaliy mexanizmlar tahlil qilinadi. Shuningdek, reflektiv kundalik, o'qituvchi portfeli, kasbiy seminar va mentorlik tizimlari orqali o'qituvchilarda reflektiv madaniyatni rivojlantirishning samarali yo'llari yoritiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. O'qituvchining reflektiv kompetensiyasi masalasi jahon pedagogik tafakkurida XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab dolzarb ilmiy yo'nalish sifatida shakllandi. Bu sohada dastlabki g'oyalar amerikalik faylasuf va pedagog J. Deweyning (1933) "Reflective Thinking" konsepsiyasida ifodalangan bo'lib, unda refleksiya insonning o'z tajribasini ongli tahlil etish, xatolardan saboq olish va kelajak faoliyatni qayta tashkil etish jarayoni sifatida talqin qilinadi. D. Kolbning (1984) "Experiential Learning" nazariyasida esa refleksiya tajriba asosidagi o'rganishning ajralmas qismi sifatida qaraladi: o'qituvchi o'z faoliyatini kuzatish, tahlil qilish va sintez qilish orqali bilimni amaliyotga aylantiradi.

K. Rodgers va D. Schön reflektiv o'qituvchining faoliyatida o'zini kuzatish, faol tinglash, muloqotda o'zgarishlarga moslashuvchanlik kabi fazilatlarini muhim omil sifatida ko'rsatgan. Schönning (1983) "The Reflective Practitioner" asarida aytilishicha, har bir mutaxassis o'z faoliyatining "ish jarayonida" va "ishdan so'ng" refleksiya qilgan taqdirdagina professionallikni oshiradi.

Mahalliy ilmiy manbalarda ham reflektiv kompetensiyaning ta'limdagi o'rni keng o'rganilmoqda. R. N. Tursunov o'zining "Kreativ pedagogika asoslari" (2019) asarida o'qituvchining reflektiv faoliyati kreativlik bilan uzviy bog'liqligini asoslaydi. Unga ko'ra, refleksiya o'qituvchiga o'z faoliyatini takrorlamasdan, uni har safar yangi sharoitga moslab qayta yaratish imkonini beradi. N. Sayidahmedov esa pedagogik texnologiyalarni joriy etishda reflektiv tahlilni o'qituvchining kasbiy o'sishining nazariy asoslaridan biri sifatida ko'rsatadi. Shuningdek, A. Haydarov, Sh. Toshpulatova va M. Abdurahmonovalarning tadqiqotlarida o'qituvchining o'z faoliyatini kuzatish, natijalarni tahlil qilish, o'quvchilarning fikr-mulohazalarini hisobga olish orqali o'z-o'zini takomillashtirish mexanizmlari batafsil yoritilgan.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, reflektiv kompetensiya o'qituvchining kasbiy tayyorgarligida mustaqil modul sifatida shakllanmoqda. Biroq amaliyotda bu jarayon tizimlashtirilmagan: ko'plab o'qituvchilar reflektiv faoliyatni faqat nazariy tushuncha sifatida qabul qiladilar, uni kundalik ish jarayoniga tatbiq etish tajribasi yetarli emas. Shu bois mazkur tadqiqotda reflektiv kompetensiyani rivojlantirishning amaliy mexanizmlarini aniqlash va ularni o'qituvchi faoliyatiga integratsiya qilish asosiy maqsad etib belgilangan. Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo'naltirilgan ta'lim nazariyasi, faoliyatli yondashuv,

reflektiv pedagogika va konstruktivizm konsepsiyalari tashkil etadi. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- Nazariy tahlil metodi – refleksiya va reflektiv kompetensiya haqidagi ilmiy manbalarni tahlil qilish, turli konsepsiyalarni solishtirish orqali umumiy nazariy asosni belgilash.

- Kuzatuv va suhbat metodi – amaliyotchi o'qituvchilar faoliyatini kuzatish, ularning reflektiv yondashuvga munosabatini aniqlash.

- Diagnostik testlar – o'qituvchilarning reflektiv fikrlash darajasini, o'z faoliyatini tahlil qilish ko'nikmasini baholash.

- Tajriba-sinov metodi – o'qituvchilarga "Reflektiv kundalik", "Kasbiy tahlil varaqasi", "Mentorlik sessiyasi" kabi vositalarni joriy etish va ularning samaradorligini baholash.

Natijalar va muhokama. Tadqiqotda 60 nafar o'qituvchi ishtirok etdi, ulardan 30 nafari nazorat, 30 nafari eksperimental guruhga ajratildi. Eksperimental guruhda reflektiv mashg'ulotlar 3 oy davomida tizimli o'tkazildi. O'qituvchilar har haftalik tahlil kundaliklarini to'ldirib, o'z darslarini qayta tahlil qilish, muvaffaqiyat va muammolarni yozma tarzda aks ettirish orqali reflektiv fikrlashni rivojlantirdilar.

Tadqiqot jarayonida o'qituvchilarda reflektiv kompetensiyani shakllantirishga qaratilgan amaliy faoliyatlar tahlil qilindi. Dastlabki bosqichda o'qituvchilarning 70 foizi o'z pedagogik faoliyatini muntazam tahlil qilmasligi, dars yakunida reflektiv savollar bermasligi yoki o'z ishini baholashda aniq mezonlardan foydalanmasligi ma'lum bo'ldi. Aksariyat hollarda o'qituvchilar dars samaradorligini faqat o'quvchining bahosi yoki ishtirok faolligi bilan o'lchashga moyilligi kuzatildi. Bu esa reflektiv kompetensiyaning tizimli rivojlanmagani, o'qituvchi faoliyatida o'zini tahlil qilish va takomillashtirish jarayonlarining yetarli emasligidan dalolat beradi.

Eksperimental bosqichda o'qituvchilarga reflektiv kundalik yuritish, o'z darslarini audio yoki video orqali yozib tahlil qilish, mentorlik uchrashuvlarida o'z faoliyatini muhokama qilish, hamkasblar bilan tahliliy fikr almashish kabi amaliy topshiriqlar berildi. Uch oy davom etgan sinov jarayonida o'qituvchilarning reflektiv yondashuvi sezilarli darajada o'zgardi. Dars tahlilida "men nimani to'g'ri bajardim?", "nimani o'zgartirishim kerak?", "o'quvchilar faoliyatidan qanday xulosa chiqardim?" kabi reflektiv savollar muntazam ravishda qo'llanila boshlandi.

Natijalar tahlili shuni ko'rsatdiki, reflektiv mashg'ulotlarni tizimli yo'lga qo'yish o'qituvchilarning kasbiy tafakkurini faollashtirdi. Eksperimental guruhdagi o'qituvchilarning 82 foizi o'z faoliyatini tahlil qilishni foydali deb topdi, 76 foizi esa refleksiya orqali dars rejasini takomillashtirishga erishganini bildirdi. Shuningdek, 68 foiz o'qituvchi reflektiv kundalik yuritish jarayonida o'z darslaridagi kamchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish ko'nikmasi shakllanganini qayd etdi.

Muhokama jarayonida aniqlanishicha, reflektiv kompetensiyaning shakllanishi o'qituvchining ichki motivatsiyasi, kasbiy o'sishga bo'lgan ehtiyoji va o'zgarishga tayyorlik darajasiga bevosita bog'liq. Ba'zi o'qituvchilar dastlab o'z faoliyatini tanqidiy tahlil qilishdan cho'chishgan bo'lsa-da, vaqt o'tishi bilan refleksiya ularning o'ziga ishonchini oshirib, o'qituvchilik faoliyatini yangi bosqichga olib chiqdi. Mentorlik tizimining joriy etilishi esa o'qituvchilar o'rtasida ochiq muloqot, tajriba almashish va o'zaro o'rganish madaniyatini shakllantirdi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, reflektiv yondashuv o'qituvchining kasbiy o'sishida kuchli turtki vazifasini bajaradi. U o'qituvchini o'z faoliyatiga mas'uliyat bilan qarashga, har bir

darsni tahlil asosida rejalashtirishga, o'quvchilarning ehtiyojlarini chuqurroq anglashga o'rgatadi. Natijada dars jarayonida ijodkorlik, moslashuvchanlik va o'quvchilarga individual yondashuv kuchayadi.

Umuman olganda, o'qituvchilarda reflektiv kompetensiyani shakllantirish ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biridir. U pedagogni o'z kasbiy tajribasini anglash, yangilikka ochiqlik va uzluksiz o'sish yo'liga yo'naltiradi. Tajriba natijalari asosida shunday xulosa qilish mumkinki, reflektiv kompetensiya o'qituvchini zamonaviy ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga, o'z darsini tahlil qilib, natijalarni takomillashtira oladigan ijodkor mutaxassisga aylantiradi.

Xulosa qilib aytganda, o'qituvchining reflektiv kompetensiyasini shakllantirish zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismi va ta'lim sifatini oshirishning eng samarali yo'llaridan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, reflektiv yondashuv o'qituvchining kasbiy o'sish jarayonini faollashtiradi, uni o'z faoliyatiga tanqidiy qarashga, natijalarni tahlil qilishga va yangicha pedagogik yechimlar topishga undaydi. Reflektiv kompetensiyaga ega bo'lgan o'qituvchi o'z faoliyatini nafaqat baholaydi, balki uni doimiy takomillashtirish yo'llarini izlaydi, bu esa ta'lim jarayonining innovatsion va ijodiy tus olishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, refleksiya o'qituvchining ichki motivatsiyasini kuchaytiradi, o'zini o'rganish, o'z ustida ishlash va kasbiy o'sish ehtiyojini mustahkamlaydi. Tajriba natijalariga ko'ra, muntazam ravishda reflektiv faoliyat bilan shug'ullangan o'qituvchilar darsni rejalashtirishda, metodlarni tanlashda va o'quvchilar bilan muloqot o'rnatishda yanada samarali yondashuvlarni qo'llay boshlagan. Bu esa o'quvchilar faoliyatida mustaqil fikrlash, o'z-o'zini baholash va ijodiy yondashuvning rivojlanishiga zamin yaratgan.

Demak, o'qituvchining reflektiv kompetensiyasini shakllantirish — bu faqat kasbiy tayyorgarlik jarayonining bosqichi emas, balki butun ta'lim tizimini yangilash, pedagogik tafakkurni o'zgartirish va o'quvchi shaxsini markazga qo'ygan ta'lim falsafasini amalda qaror toptirish yo'lidir. Shu bois o'qituvchilarni tayyorlash va qayta tayyorlash dasturlarida reflektiv madaniyatni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish, reflektiv kundaliklar, mentorlik tizimi va kasbiy seminarlar orqali bu kompetensiyani muntazam shakllantirib borish zarur.

Reflektiv o'qituvchi – bu o'z faoliyatini anglaydigan, yangilikka ochiq, o'z tajribasini tahlil qila oladigan va shunga asoslangan holda o'zgarishga intiladigan mutaxassisdir. Bunday pedagoglar ta'lim jarayonida sifat va samaradorlikni ta'minlaydi hamda o'z o'quvchilarida ham fikrlash, o'rganish va rivojlanish madaniyatini shakllantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Dewey, J. *How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process.* – Boston: D.C. Heath, 1933.
2. Schön, D. A. *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action.* – New York: Basic Books, 1983.
3. Kolb, D. A. *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development.* – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1984.
4. Rodgers, C. *Defining Reflection: Another Look at John Dewey and Reflective Thinking.* – *Teachers College Record*, Vol. 104, No. 4, 2002, pp. 842–866.
5. Tursunov, R. N. *Kreativ pedagogika asoslari.* – Toshkent: Fan, 2019.
6. Sayidahmedov, N. *Pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlar.* – Toshkent: O'qituvchi, 2003.

7. Toshpulatova, Sh. Reflektiv yondashuvning o'qituvchilik faoliyatidagi o'rni. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.
8. Abdurahmonova, M. O'qituvchining reflektiv kompetensiyasini rivojlantirishda mentorlik tizimining ahamiyati. – Qarshi: Nasaf, 2022.
9. Haydarov, A. Pedagogik refleksiya va uning ta'lim jarayonidagi roli. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
10. OECD. Teachers as Learners: Developing Reflective Practice. – Paris: OECD Publishing, 2018.
11. Rogers, C. Freedom to Learn: A View of What Education Might Become. – Columbus: Charles E. Merrill, 1969.
12. Yo'ldosheva, M. O'qituvchi faoliyatida refleksiya va innovatsion yondashuv uyg'unligi. – Toshkent: Ijtimoiy fanlar, 2023.

